Een vijftal stukken betrekkelijk de Hervorming te Weert.

1583 — 1584.

De stukken, die hier voor het eerst in druk verschijnen, werpen een niet onbeduidend licht op den godsdienstigen en burgerlijken toestand van de stad Weert en hare omgeving, gedurende de jaren 1583 en 1584. Zij verschaffen eene menigte opheldering betrekkelijk onderscheidene feiten, waarvan de aanteekeningen van Zuster Maria Luijten gewag maken, en kunnen als een vervolg op die kronijk beschouwd worden; althans zij leveren het bewijs, dat met het eindjaar dier kronijk de »geuserije" te Weert op verre na niet ten einde was.

Het bezoek van Roermond's eersten bisschop, Lindanus, in Maart 1570 den Weertenaren gebracht, had, wel is waar, een machtigen ommekeer in de uiterlijke houding der ingezetenen verwekt, doch, naar het zich liet aanzien, slechts een geringen indruk gemaakt op de gemoederen van hen, die zich door de hervorming hadden laten misleiden. Vele dezer laatsten verlieten de stad, anderen werden weer katholiek voor de leus, maar bleven »libertijn" en geus in hun hart. Uit dien hoofde oordeelde de bisschop een tweede bezoek ter plaatse noodzakelijk. In Februari 1571 naar Weert overgekomen, belastte Lindanus den scholtis en de stadsboden, alle verbodene boeken op te speuren, en deed die in grooten getalle, op een der marktdagen, in het openbaar verbranden. Tevens vaardigde hij eene verordening uit, waarin verklaard werd, dat de stad wederom onder het gezag stond van den katholieken godsdienst, en zorgde dat die verordening behoorlijk afgekondigd, nauwkeurig uitgevoerd en door den hertog van Alba goedgekeurd werd. Daardoor kreeg dit stuk niet alleen te Weert maar

ook te Nederweert kracht van wet. Vervolgens stelde de kerkvoogd zich in aanraking met dé predikanten en afgedwaalden, die in de stad de protestantsche vergaderingen leidden, redetwistte met hen over de geloofspunten en trachtte hen zoo doende tot betere gevoelens te brengen. De voornaamste burgers, die tot de hervorming overhelden, vermaande hij vaderlijk om toch aan het geloof hunner ouders en voorouders onwrikbaar vast te houden, terwijl hij den priesters, die destijds aldaar nog al talrijk waren, den plicht van orde en tucht ten ernstigste op het hart drukte. Helaas ! reeds drie pastoors der stad : Leonardus van Oeteren, Thomas Spranckhuysen en Petrus Mosanus waren achtervolgens van het katholiek geloof afgevallen en, onder de bescherming der Heeren van Weert, als predikanten der hervorming opgetreden. De laatst genoemde had 's jaars te voren de stad moeten ontruimen.

Betrekkelijk deze drie hoofden der Weerter ketterij, leert ons eene handschriftelijke aanteekening uit het Minderbroeders-Klooster te Weert het volgende : »Volgens den guardiaen Bonaventura Ververs, anno 1559, is tot Weert pastoor geweest zekere Leonardus, welke wolf vele schapen heeft bedorven ; zoover dat er weinig Catholijken overig waren ; en veelen van de geestelijcken sijn met hem omgevallen ; spottende met het H. Sacrificie der Mis predikte hij tot drie uren toe sonder ophouden. Hij is door den bisschop van Luik verjaegd en eenen Thomas Spranckhuysen, van Thorn geboortig, is pastoor geworden, welke in 1566 is getrouwd met Catherina Nies, en is geheel kettersch geworden. Dese is op St. Thomas dag, op verzoek van de gravin van Horne, te Nederweert gaen de ketterije prediken. Maer het geweld der Nederweertenaren heeft hem doen vlugten, daer hij bijnae door hen onder den toren is gedood geweest. Zij sijn allen stantvastig in het

geloof gebleven, aengespoord zijnde door hunnen ijverigsten pastoor Antonius van den Steen, en vreesende dat hunne kerck weder soude onteerd worden, hebben sij die den geheelen winter bewaerd.

»Anno 1570 is den pastoor van Weert, Peter Mosanus, oock eenen grooten ketter, door den bisschop Lindanus uit Weert gejaegd en de bisschop heeft pastoor gemaeckt Jacobus Groenen van Maesbree."

»In het jaer 1572 sijn onse Paters wederom uitgejaegd door de beeldstormers en alsdan was de kerck een geheel jaer sonder dak geweest, welcke wederom gedekt is geweest door de borgers in het jaer 1573, wanneer Wilhelmus Lindanus, bisschop van Roermond oock den altaer geconsacreerd heeft. De andere uitjaeging geschiedde in 1578 door de ketters en alsdan is het geheel convent in brand gesteken, en is niet dan in 1586 begonnen herbouwd te worden."

Zoo ver de aanteekeningen der Minderbroeders. (1) De beeldstormerij van 1572 had te Weert waarschijnlijk plaats, nadat Roermond, op den 23 Juli van dat jaar, door den prins van Oranje stormenderhand was ingenomen geworden; toen immers viel Weert ook in diens handen. De prins bleef meester van Roermond tot den 6 October van hetzelfde jaar. Op dat tijdstip keerde Weert mede onder de heerschappij der Spanjaarden terug. In November 1578 namen de Staatsche troepen onder graaf van Hohenlohe bezit van het graafschap Horne en veroverden het kasteel met de stad Weert. In den avond van den 16 December verscheen te Weert een troep Staatsche ruiters, die uit hoofde van het late uur, hunnen intrek niet in de stad en het slot, maar in het klooster der Franciscanen namen. De Spanjaarden uit Roermond, daarvan onderricht, trokken dienzelfde nacht naar Weert, overrompelden het klooster,

(1) Vgl. *Knippenbergh* p. 124.

versloegen de ruiters en keerden met eenige gevangenen en dertig paarden naar Roermond terug. (1) Te dier gelegenheid wellicht had de brand plaats, waarvan de bovengemelde aanteekeningen des kloosters gewag maken.

De Staatschen bleven intusschen in bezit der stad en van het kasteel tot in het begin van 1579. De prins van Parma, op weg naar Maastricht, nam den 13 Februari Weert in en liet het kasteel beschieten. De Staatschen, die zich op genade en ongenade moesten overgeven, werden in de vensterramen van het slot opgehangen. (2) In Mei werd de Spaansche kolonel don Gaston Spinola gouverneur der stad (3). De verovering van Maastricht, die in Juli volgde, hechtte onze omstreken en daaronder ook Weert voor jaren lang aan de zijde des konings van Spanje, die er zijn gezag en dat der Kerk duurzaam herstelde.

Bisschop Lindanus, die van eene reis naar Rome teruggekeerd was, vernam te Maastricht den treurigen toestand, waartoe de katholieke godsdienst in het pas heroverd Weert vervallen was. Hij richtte diensvolgens, in het begin van 1580, aan de Weertenaren eenen briet in het Nederduitsch geschreven waarin hij de eenheid der Kerk toelicht en de noodzakelijkheid voor ieder Christen, om het oud voorvaderlijk geloof ongeschonden te bewaren, duidelijk uit een zet.

Dit schrijven schijnt evenwel den gewenschten invloed niet gehad te hebben, althans de oorkonden melden, dat de Bisschop, in 1583, daar weer persoonlijk moest optreden. Voor zijne reis naar 's Hertogenbosch, waar hij den diepgeschokten godsdienst, op aandrang van den prins van Parma, zou trachten te herstellen, bezocht hij Weert en vond vele

(1) *Publ. etc. du Limbourg*, X p. 222.
(2) Ibidem X p. 225.
(3) Ibid p. 229.

personen, die aan hunnen paaschplicht niet voldaan hadden. Eenigen hunner waren zelfs van geheel protestantsche denkbeelden doortrokken. Deze laatsten deed de kerkvoogd voor zich komen, onderrichtte hen met vaderlijke goedheid, bezwoer hen van het geloof hunner vaderen niet afvalling te worden en vermaande hen, dat zij omstreeks Pinksteren hunne paaschplichten zouden volbrengen. Doch de ketters, die ondersteuning vonden bij de heeren dier plaats, bleven halsstarrig en namen hunnen toevlucht tot den graaf van Meurs.

Philippus van Montmorency, die in 1568 zijne trouwloosheid jegens het koninklijk gezag met den dood bekocht, was een flauw katholiek, »een libertijn", die zich weinig om den godsdienst bekommerde en zijne echtgenoote Walburgis van Neuenar in zijne heerlijkheden vrij spel liet. Deze vrouw was eene vinnige protestante, die de nieuwe leer alom bevorderde. Wij hebben uit het kronijkje van zuster Maria Luijten vernomen, dat in 1566 op haar bevel en dat harer schoonmoeder, de predikant Thomas naar Nederweert werd gezonden om er de hervorming te preken. Na de terechtstelling van Philippus van Montmorency viel het graafschap Horne op den spinrok en werd door den bisschop van Luik als leenheer benaderd. Godsdienstige woelingen deden zich dan ook hier niet meer voor. Maar anders was het in die plaatsen, welke aan de erfgenamen van Philippus overgingen. De Heerlijkheid Weert met de dorpen Nederweert, Leveroy, Wessem en Kelpen, kwam in bezit van Philips' weduwe, terwijl de Koning van Spanje, als hertog van Gelderland zich de souvereineteit over die plaatsen voorbehield. (1) Deze weduwe hertrouwde in 1578

(1) Dat de heerlijkheid Weert ten gevolge der terechtstelling van Montmorency aan de kroon zou vervallen zijn, schijnt niet te blijken. Vgl. *Publ. etc. du Limbourg*, VIII, p. 65.

met haar neef, Adolf van Neuenar, graaf van Meurs, een protestant gelijk zij, en stadhouder der provincie Utrecht.

Tot dezen graaf van Meurs namen, zooals reeds gezegd is, de Weerter ketters in 1583 hunnen toevlucht. Op hun verzoek werd bisschop Lindanus door den graaf schriftelijk aangemaand den Weertenaren niet lastig te vallen, hun geweten geen geweld aan te doen, noch hen met kerkelijken ban of boeten te vervolgen, want zulke dingen waren, volgens hem, strijdig met Gods woord. De bisschop zond dit schrijven aan den prins van Parma, die toen te Lier vertoefde. Deze antwoordde, dat Lindanus zich hoegenaamd niet moest laten afschrikken door 's graven bedreigingen, maar ongestoord zijn werk zou voortzetten en voleinden. De bisschop liet dan ook niet af den afgedwaalden onder het oog te brengen, dat het 's Konings wil volstrekt niet was, lieden van verschillenden godsdienst in zijne Staten te beschermen, dat hij reeds meermalen ondervonden had wat hem van de zijde der ketters en bijzonder van de Calvinisten te wachten stond. Deze immers waren overal in opstand tegen het gezag. Diensvolgens schreef Lindanus den afvalligen een termijn voor, gedurende welken zij zich door den pastoor van Weert, een vroom en geleerd priester, in het katholiek geloof zouden laten onderrichten, en vermaande hen dringend, om intusschen met allen ernst aan het heil hunner ziel te denken en zich omtrent het Allerheiligenfeest, als trouwe zonen der Katholieke Kerk, tot het ontvangen der H. H. Sakramenten aan te bieden.

Na zijne terugkomst uit 's Hertogenbosch in het najaar 1583 begaf de bisschop zich nogmaals naar Weert en bleef er gedurende vijf maanden. Over dit laatste bezoek handelen de stukken, die hierna het licht zien. Daaruit blijkt, dat Lindanus alsmede zekere Jan Baptista Du Boys, gouverneur der stad, door de regeering als commissarissen

herwaarts gezonden waren, ten einde het diepgezonken gezag van Kerk en Koning op te beuren. Later werd hun nog de Geldersche raadsheer A. Adama, een Fries van geboorte, als medehelper toegevoegd. De bisschop trok in zijne hoedanigheid van Commissaris zes livres en de raadsheer 40 patards 's daags.

Havensius in zijn werk : *De erectione novorum episcopatuum in Belgio* heeft de uitkomsten van 's bisschops werkzaamheden te Weert gedurende dit laatste tijdgewricht opgeteekend. Wij zullen den korten inhoud van zijn verhaal hier mededeelen en het aan onze stukken toetsen.

Reeds bij zijne aankomst te Weert den 29 November deed bisschop Lindanus eenige Calvinisten voor zich verschijnen ; hij onderwees hen in de geloofswaarheden, weerlegde hunne opwerpingen, toonde hun de dwaling als met den vinger aan en dreigde hen met de straffen, die de H. Apostel Paulus tegen de wederspannigen uitspreekt, ingeval zij zich vóór het feest van den H. Andreas (30 Nov.) niet aan het gezag der Kerk onderworpen hadden. Onder hen vond men er zelfs, die met verloopen nonnen waren in den echt getreden. Den 27 December werd tegen ééne dier nonnen, uit Heinsberg herkomstig, een bevel van aanhouding uitgevaardigd. (Bijlage N°. 1.)

Daar de verdwaalden echter halsstarig bleven liet de Bisschop hen nog drie of vier maal gerechtelijk waarschuwen, en toen ook dit niet baatte trad hij de kerk binnen, deed de klokken luiden, de kaarssen uitdooven en sprak over de voornaamsten dier heethoofden den kerkelijken banvloek uit. Dit gebeurde den 10 December 1583. De geëxcommuniceerden waren zes in getal, vinnige Calvinisten en Wederdoopers, die reeds twaalf jaren vroeger uitgedreven waren geworden, maar zich beroepende op den Gentschen vrede, weder waren teruggekeerd. (Bijlage N°. 1.) Daar

deze ongelukkigen met het gezag des bisschops den spot dreven en den kerkelijken banvloek in den wind sloegen, werden zij tevens door den scholtis tot eene geldboete veroordeeld. Deze maatregel werkte beter. Velen verlangden naar elders te verhuizen; eenigen vertrokken metterdaad; anderen betaalden hunne boete en bleven. De ketters echter die de stad ontruimd hadden, vestigden zich in de buurt en kwamen naar Weert op de marktdagen. Gevaar alzoo bleef nog immer bestaan, dat deze het gif hunner dwaling aan de stadgenooten zouden mededeelen. Om zulks te keer te gaan, belastte Lindanus den scholtis, dat hij er twee of drie hunner zou doen aanhouden en ze zoo lang in eene verzekerde plaats zou bewaren, totdat zij de honderd kronen boete, die zij ten gevolge van den banvloek verschuldigd waren, betaald hadden. Dit gebeurde. Drie personen werden aangehouden; doch nauwelijks hadden zij begrepen wat hun boven het hoofd hing, of zij redden zich door de vlucht. Een hunner brak door eene hegge, de tweede sprong uit het venster en de derde vluchtte langs een anderen weg.

Den 16 December gaven Lindanus en Duboys, op last van den Gouverneur-generaal, aan den scholtis, Frans Ketelaer, zijn ontslag (Bijlage N°. 1). Deze was herhaaldelijk aangespoord geworden om zijne plichten, zoowel ter handhaving des katholieken godsdienst als ter uitroeiing der ketterij beter waar te nemen. (Bijlage N°. 2.) Dit ontslag echter schijnt niet dadelijk aangenomen te zijn geworden; althans uit Bijlage N°. 3 blijkt, dat Ketelaer in zijne betrekking is gebleven. Ook de magistraat, wiens grondbeginselen verdacht bleken te zijn, werd toen vervangen door burgers »les plus catholiques et adonnez au service de sa Majesté".

Den 27 December werden weêr zes der wederspannigste

ketters te gelijk met hunne vrouwen in den kerkelijken ban gedaan (1).

Den 27 Februarij van het volgend jaar gaf de magistraat vergunning, dat de scholtis deze personen uit de stad zou doen drijven. Hunne goederen werden den 5 Maart daaropvolgende in beslag genomen (Bijlage N°. 1.) Met de overige Calvinisten die eenvoudige lieden waren, wilde de bisschop nog eens beproeven om hen tot inkeer te brengen. Te dien einde noodigde hij hen ten dringendste uit, om tot den schoot der Kerk terug te keeren, waarin zij gedoopt en opgevoed waren, en waarin alleen de zaligheid voor hen te vinden was; weigerden zij echter zijne wenken te volgen, dan stond hun eenzelfde lot als dat der anderen te wachten. Hij verwees hen derhalve naar den pastoor van Weert, opdat zij zich zouden laten onderwijzen en gaf hun tot Paschen uitstel om zich te bekeeren. De pastoor zou hem voor den eerstkomenden Beloken Paschen de namen der weigerachtigen bekend maken, opdat ook deze in den kerkelijken ban wierden geslagen.

Intusschen werden door voormelde commissarissen, op last der koninklijke regeering, de magistraat en de plaatselijke verordeningen ook te Nederweert »tot groot genoegen der inwoners" vernieuwd. (Bijlage N°. 3.) (2) Soortgelijke verandering werd mede te Wessen beproefd, doch vond daar denzelfden bijval niet als te Nederweert; integendeel de ingezetenen des dorps verzetteden zich daartegen met allerlei bezwaren en uitvluchtsels. De vijand, zoo betoogden zij, zou hen overvallen, indien zij zich aan de koninklijke

(1) Bijlage N°. 1 heeft: Excommunicati undicim declarati. Hiertoe behooren gewis de reeds vroeger geëxcommuniceerden. Havensius p. 193 spreekt bepaald van zes.

(2) Onder de justicie van Nederweert behoorde het dorp Leveroy en onder die van Wessem de buurt Kelpen.

bevelen onderwierpen. Zij beweerden dat voor den oogenblik hun dorp uit niet meer dan 16 of 17 huisgezinnen was samengesteld, waar men geen pensoneel zou vinden voor de magistratuur, daar de meeste inwoners naar Maeseyck en het land van Gulik de wijk hadden genomen, en dat zij, ingeval de bevelen uitgevoerd werden, genoodzaakt zouden wezen hunne dorpsgenooten derwaarts te volgen, hetgeen de schorsing der contributie zou nasleepen. In weerwil van al die vertogen werden er door Duboys de koninklijke bevelen afgekondigd (Bijlage N°. 3.)

Te Wessem, gelijk te Weert, had het Calvinisme, onder de hoede der familie van Neuenar, reeds wortel geschoten. »Le dict Wessem a toujours été fort infecté d'héresie" zegt eene onzer oorkonden en voegt er bij: dat het een nest was van vrijbuiters, waaruit de voornaamste inwoners gevlucht waren en waarin niemand een vrijen voet durfde zetten. (Bijlage N°. 4.) De ingezetenen werden dan ook niet onder eed genomen en de magistraat niet vernieuwd. — Over deze zaak beraadslaagden de commissarissen den 19 Februari 1584. —

Deze toestand te Wessem verwekte nog eene andere moeielijkheid. De prins van Parma had toegestaan, dat de magistraat van dat dorp voorloopig noch vernieuwd, noch in naam des konings beëedigd zou worden. Nu was echter het schepengerecht van Wessem sedert onheugelijke tijden het hof van appel voor de gerechtshoven van Weert en Nederweert, wier beambten hunnen eed hadden afgelegd. Deze toestand kwam den commissaris Duboys voor als »assé préjudiciable au service de Dieu et de sa Majesté le roy." In een brief aan Pamele, president van den geheimraad te Brussel, stelde hij dan ook voor, om voortaan en voorloopig de hoven van Weert en Nederweert bij den raad van Gelderland in appel te doen treden. (Bijlage N°. 4.)

Den 4 April 1584 liet de prins hem antwoorden, dat hij dit laatste punt in overweging nemen en daarover met het hof van Gelderland in overleg treden zou. (Bijlage N°. 5.)

Een ander punt dat onze aandacht verdient is eene zinsnede in Bijlage n°. 2, waarin gewag wordt gemaakt van een placaat, dat de koning had uitgevaardigd tegen al degenen, die in dienst waren getreden van Truchses en den graaf van Neuenar en zoodoende de wapenen droegen tegen den Koning. Volgens dit placaat moesten de goederen dezer oproerlingen in beslag worden genomen. Ook bisschop Lindanus ijverde tegen deze lieden. Hij belastte in het begin van 1584 den pastoor en den scholtis van Roermond, dat zij de Paaschcommunie zouden doen weigeren aan alle personen, die op het slot Betburg en in dienst van den graaf van Neuenar de wapenen hadden gedragen tegen God en zijne heilige Kerk.

Gebhard Truchses van Waldburg, keurvorst van Keulen, was protestant geworden. Hij werd daarom in 1583 door den Paus en den duitschen Keizer in den ban geslagen en van zijne waardigheden vervallen verklaard. Truchses vond ondersteuning in eenige protestantsche vorsten en bijzonder in den graaf van Neuenar ; diensvolgens trachtte hij zich door de macht der wapenen en die der verbondene vorsten in het bezit zijner Keurstaten te handhaven. Tegen de soldeniers van Truchses en diens bondgenooten alzoo is het, dat het placaat des Konings en het mandement des bisschops van Roermond uitgevaardigd werden. Uit N°. 3 blijkt, dat zes personen uit het land van Weert in dienst van Gebhard Truchses waren getreden. Deze waren jonge lieden of bankroetiers.

Ten slotte zij nog gemeld, dat zich destijds te Weert een priester ophield, Heer Egidius genaamd, die zich met bijgeloovige zaken en tooverij inliet en daarom reeds vroeger was bestraft geworden. Den 15 Januarij 1584 nam Lindanus

dezen man in verhoor, schorste hem in zijne priesterlijke bediening en liet hem gevangen nemen. Den 17 Februari begon zijn proces. Zijn vonnis werd den 3 Maart bekend gemaakt. Het was streng: De bisschop ontdeed hem in het openbaar van zijn priesterlijk gewaad, nam den kelk uit zijne handen terug, deed hem het leeken kleed aantrekken, beroofde hem van alle geestelijke rechten en verbood hem gedurende zes jaren den toegang tot de kerk. Hij zou voortaan zijn gebed aan de kerk-deur mogen verrichten. Zijne toover-teekenen en behoedmiddelen werden verbrand. Het bevel van zijne goederen in beslag te nemen werd den 7 Maart ingetrokken, zoodat hij voortaan door handen-arbeid in zijne behoeften kon voorzien.

Den 6 Maart 1584 wijdde Lindanus het ontheiligde kerkhof van Weert en de altaren der kerk weder in. Den 8 daarop volgende zond hij zijn verslag naar Brussel over de werkzaamheden door hem als koninklijk commissaris te Weert volbracht. Naar Roermond terug gekeerd ontving hij de verheugende tijding dat zijne zending ditmaal beter geslaagd was dan vroeger. De pastoor meldde hem dat 4160 inwoners aan hun Paaschplicht voldaan hadden, terwijl 's jaars te voren er slechte 1800 waren verschenen.

De ketterij nam evenwel geen einde, voordat de heerlijkheid uit het protestantsch geslacht der van Neuenar in andere handen overging. In 1587 werd bisschop Lindanus nogmaals gedwongen eenige Calvinisten uit Weert in den kerkelijken ban te slaan. In 1597 begaf zich zijn opvolger Cuyckius ook naar Weert en dreef er eenige ketters uit de stad. Uit Havensius blijkt, dat destijds hun getal niet groot meer was. (1) In 1672 vond men er nog ééne familie, die te Budel ter kerke ging (2). Jos. Habets.

(1) Havensius p. 267.

(2) Kerkvisitatien van het bisdom Roermond.

BIJLAGEN.

N° 1.

Lindanus bisschop van Roermond en koninklijk commissaris doet verslag aan den prins van Parma, gouverneur-generaal der Nederlanden, over zijne werkzaamheden te Weert.

— 1583—1584 —

Illustrissimo Domine.

Octob. Novemb. Decemb. Quidnam in restauranda republica communiter gesserimus, communibus etiam literis significamus. Quibus subjugenda putari quæ in religionis negotio sunt acta collecta super gregis nostri *Wertensis* statu: informatione suspectos admonuimus, ut confiterentur et communicarent, et pueros curarent baptizandos; deindè Buscoducis reversi pridie S. Andreæ, quidam ad nos evocati qui gravissimo scandalo sanctimoniales uxoris loco habebant quas hinc profligavimus.

Plurimos et jam nondum legitimè conjugatos apud calvinistas aut sejugavimus, aut ecclesiastico connubio fecimus copulari.

8 Decembris. Pueros non baptizatos plurimos deprehendimus; quosdam domatim ipsi perquisivimus, quorum aliquot solenni pompa jussimus Christo regenerari 6, 8 aut 10 annorum.

10 Decembris. Interea de fide suspectissimos ad nos evocavimus, potissimum pridem ante annos XII a nobis profligatos, anabaptistas et calvinistas, qui pacis Gandensis prætextu huc irrepserant, vocavimus, examinavimus, instruximus, mandantes ut vel ad festum omnium SS. confite-

rentur et communicarent sub pœna excommunicationis et pecuniaria, sed bis, ter admonitos pertinaciter obstinantes quod hæretica vertigine inbiberant, tandem ecclesiastico usi gladio eos Sathanæ tradidimus, ut discant non blasphemare, atque spiritus eorum salvus sit in die Judicii æterni, et alii ut D. Paulus docet timorem habeant.

Horum numerus fuit sexarius, quos ceu ante signatos in quos totius oppidi oculi erant conjecti, ego cercis 6 manu mea post concionem ad populum habitam de suggesto projectis, ecclesia Christi ejeci.

Quia passim solent carnibus uti diebus jejuniorum et sabbatis, jussimus per tres militum turmas aliquot suspectissimorum domos simul hora prandii pervestigari, ubi et deprehensum fuit.

16 Dec. Hoc die Reverendissimus et dominus du Boys privarunt prætorem franciscum *Ketelaer* suo officio secundum mandatum illustrissimi domini principis Parmensis.

18 Dec. Reverendissimus mandavit ut qui in Paschale non communicassent sese nunc ad natalem Domini præpararent sub pœna; et quinque proles ex una domo adducte catechizandæ, quarum majores solemniter baptizatæ.

26 Dec. Edictum Reverendissimi D. de libris malis pastori aut reverendissimo tradendis, et abstinentia sabbatis puerperii Beatæ Mariæ a carnibus indicta omnibus.

27 Dec. Excommunicati undecim declarati; mandatum de adducenda in arcem Sanctimoniali de *Heinsbergh*, quæ adherebat domicello N. Concione sua finita Reverendissimus mandavit sabbathis puerperii Beatæ Mariæ carnibus abstinendum.

7 Jan. Vocati testes in causa sortilegi sacerdotis, magistri S. Spiritus computum reddiderunt.

10 Jan. Leges novæ magistratui et populo *Wertensi* confectæ.

12 Jan. Actum cum novo magistratu creando.

15 Jan. Auditus D. Egidius de sortilegio suspectus.

18 Jan. Vocati aliquot a feneratoribus arrosi.

20 Jan. Citatus D. Egidius et suspensus ab officio D. ni morbus nos lecto affigens impedivit negotia.

23 Jan. Auditi usuris oppressi.

25 Jan. Mandatum de 4 novis parochiis subditorum consilio erigendis (1).

Visitatio monasterii et schole reformatio.

27 Jan. Computus ecclesiæ *Nederwertensis*.

28 Jan. Mandatum ad ædiles ecclesiæ in *Meyl* de computu.

Actum cum vicinis de novis ecclesiis parochialibus (1).

29 Jan. Communicatio super literis aulæ de tolerando veteri prætore, quod juxta novum mandatum priori contrarium fiebat. Deus benè vertat catholice suæ ecclesiæ.

Vocati omnes ordines civium ad processionem festi Purificationis.

3 Febr. Vocatæ omnes obstetrices 8 vel 10, suique admonitæ officii et juramenti.

Visitatæ domus carnivororum et de libris suspectorum, 10 aut 12, opere militum turmatim varie missorum.

7 Febr. Literæ ad magistratum *Wertensem* de officio præstando.

8 Febr. Literæ ad aulam super ecclesia *Thorensi* reformanda.

7 Febr. Causa 3 sponsorum *Nederwertensium*.

8 Febr. Actum cum magistratu super articulis reformationis ecclesiasticæ.

13 Febr. Literæ ad prætorem super secunda exequutione inobedientium.

15 Febr. Auditus magistratus super articulis reformande religionis.

16 Febr. Auditi ædiles *Nederwertenses*.

17 Febr. Auditus tandem d. *Egidius* sortilegus profugus, data fide publica.

19 Febr. Actum cum *Wessemensibus* de novando magistratu.

20 Febr. Vocati 3 seniores magistratus *Wertenses* super antiquis Ecclesiæ consuetudinibus fraternitatum.

---

(1) Tot deze nieuw op te richten parochiekerken behoorden waarschijnlijk de kapellen van Leveroy, Swarthroek en Tungelroy.

21 Febr. Evocata 3 paria concubinariorum.

De nocte tres pueri baptizati in *Meyl* per 12 milites.

22 Febr. Communicatio articulorum reformande religionis.

24 Febr. Professio fidei secundum concilium Tridentinum ab omnibus magistratibus et collegiorum capitibus facta. Actum de schola dominicali in quam magistratus novus honestum singuli promisere donarium.

26 Febr. Publicatio articulorum reformande religionis. Eodem die auditus ex vinculis D. *Egidius* sortilegus.

27 Febr. Actum cum pastore de catalogo non communicantium, nondum resipiscentium neque punitorum.

Consensit Reverendissimo magistratus de illis excommunicatis oppido per prœtorem ejiciendis.

28 Febr. Juramentum novum obstreticum secundum articulos Reverendissimi. Catalogus advenarum examinatus an sint catholici.

29 Febr. Sententia in D. *Egidium* relapsum sortilegum concepta, et cum prudentissimis et piis collata. Evocati suspecti per classes ternas quarum singulo habebant XV.

Auditi plurimi et suæ admoniti salutis cum promissione futuræ confessionis et communionis in sancto Paschate.

1 Mart. Auditi qui evocati erant suspecti plurimi.

2 Mart. Auditi ut heri plurimi alii.

3 Mart. Sententia depositionis a Reverendissimo in D. *Egidium* relapsum sortilegum et superstitiosum publice lata, ubi spectante corona suas exussit superstitiones, phylacteria et quadrifolia, mox calice sacerdotalibusque vestimentis exutus et ab omni cleri officio et loco ejectus.

4 Mart. Mandatum iteratum de libris malis Reverendissimo intra dies tres aut pastori sub pœna arbitraria. Moniti de suggesto nominatim ad Reverendissimum evocati ut compareant crastina saltem die.

5 Mart. Exequutio in aliquot inobedientes suspectissimos decreta.

Arrestum positum super bonis excommunicatorum per-

tinacissimorum. Misimus D. prætorem pro apprehendendis incestuosis et in secundo gradu bis, ter pridem punitis.

6 Mart Reconciliatio cemeterii et altaria consecrata.

7 Mart. Consultatio super captiva incestuosa.

Vocati de libris malis et carnium abusu suspecti laïci.

Mandatum prætori ut omnia arrestata reddat integra, deposito sacerdoti ne tristicia absorberetur et labori manuum sit solatium.

Auditi aliquot hæretici et informati.

Itaque voverit hujus ecclesiæ ac reipublicæ facies Christo Jesu gloria immortalis! modo vigilantia prætoris in posterum erit sedulior et fidelior, ut liquebit in processionibus publicis, sepulturis, exequiis, festisque patronorum. Quod Deus bene vertat! Amen.

Valeat diu nobis incolumis Illustrissima Vestra Excellentia.

Weerden, 8 martii 84.

Illustrissimæ Vestræ Excellentiæ in Christo Jesu deditissimus.

Wilhelm. Lindanus.

Archives du royaume de Belgique, Papiers d'Etat et de l'Audience, Liasse 232.

N° 2.

De koninklijke commissarissen Lindanus en Duboys melden den prins van Parma, dat de scholtis en de nieuwe magistraat van Weert den eed hebben afgelegd, en dat zulks ook zal plaats hebben te Nederweert en te Wessem.

— 15 Febr. 1584 —

Monseigneur (1).

La résolution de Vostre Altèze du X^ime^ du mois por..... sur les difficultez par le magistrat du dict *Weert* remonstrez avons receu

(1) *Apostille :* Sera respondu que l'on trouve bon leur besongné, etc.

le 30[ime] jour ensuivant et n'avons failly selon la teneur d'icelle mander incontinent auprès de nous l'eschoutet Franchoys *Ketelaer*, et iceluy bien particulièrement de la part de Vostre Altèze admonesté de faire d'ores en avant mieux son debvoir, tant à l'endroict du maintinement de la religion catholique et exstirpation des héresiez, qu'autrement ; ce que nous a promis de vouloir faire et soy reigler comme il convient au ung loyal officier de Sa Majesté. Sur quoy avons prins de luy le serment au nom de Sa Majesté, et quant ès ses mains délivéré la rolle des nouveaux bourgemaistres et eschevins et aultres officiers par nous constituez, pour prendre d'eux semblablement le serment au nom de Sadicte Majesté, ce qu'il at effectué aussi fidèliment.

Et avons desjà ordonné que à *Nederweerdt* et *Wessem* soit fait le semblable, et ce non obstant les difficultés par ceux de *Wessem* (au cause du danger et périlz esmenz).

Des bourgois et inhabitans de ceste ville et jurisdiction n'avons receu aucun serment, pour n'avoir eu telle charge (1).

Le placart de Sa Majesté touchant ceux qui sont au service de Truxes et le comte de Nieuwenaer portans armes contre Sa Majesté avons faict icy publier, et ferons procéder à l'annotation de leur biens en conformité dudict placat et les lettres de Vostre Altèze à nous envoyez.

Et summes présentement fort empeschez pour mectre ordre tant au faict de la religion que de police.

Finablement, monseigneur, comme en cest affaire avons estez empeschez depuis le premier jour de décembre jusques ores, et qu'à grand peine finerons les affaires dedans quinze jours, ce que feront 95 jours, prions très-humblement qu'il plaisse à Vostre [Altèze] de nous faire dépescher en une voye assignations de tant des jours sur le recepveur de ceste ville et pays de *Weert*, George *Uitwyck*, laissans la taxation d'icelles à la discrétion de

---

(1) *Apostille :* fera bien de prendre le serment de fidélité de ceste ville entièrement tout de tous les bourgeois et inhabitans, affin qu'iiz sçachent qu'iiz sont au Roy. Et Du Bois le prendera.

Vostre Altèze. Qui sera le fin (1). Prions le Créateur, Monseigneur; de donner à Vostre Altèze, en santé longue et heureuse vie.

De Weerdt le XVe jour de februir, l'an 1584.

De Votre Altèze, Les très-humbles et très-obéissans serviteurs,

Wilhelm Lindanus. J. B. Du Boys. A. Adama.

Suscription : A Son Altèze.

Archives du royaume de Belgique, Papiers d'Etat de l'Audience, Liasse 232.

N° 3.

De commissarissen Lindanus, Duboys en Adama brengen bij den prins van Parma verslag uit over hunne werkzaamheden te Weert, Nederweert en Wessem, vooral in betrekking tot het aanstellen van nieuwe magistraatspersonen.

— 8 Maart 1584 —

Monseigneur, pour advertir à Vostre Altèze en toute briefvité ce qu'avons par ensemble négotié (suyvant le commandement d'icelle) ès ville et quartier de *Weert*, il plaira à Vostre Altèze sçavoir que en premier lieu avons convoqué le magistrat de ladicte ville et icelluy fait ostension et lecture de nostre commission, demandans audict magistrat s'il vouldroit acquiescer ou s'opposer icelle, usans en cest endroict tous moyens de persuasions et inductions. Sur laquelle proposition (après avoir eu quelque terme pour délibérer) ledict magistrat nous fist response qu'il ne vouloit ny prétendoit en aulcunne manière contrarier au bon plaisir de Vostre Altèze, combien qu'il estoit à craindre que par le changement du magistrat de ladicte ville, la pouvre commune d'icelle deviendroit à l'extrême misère. Quoy non obstant (après diligente information)

(1) *Apostille :* Sera envoyé taxe pour ces journéez à l'évesque à l'advenant de six livres pour jour, et au conseillier de LX patars.

avons choisy (pour establier ung nouveau magistrat) les plus catholiques et adonnez au service de Sa Majesté qu'avons peu trouver, lesquelz estans par nous convoquez pour faire le serment à Sadicte Majesté, l'ont différé pour plusieurs raisons, qu'ilz nous remonstroint, tant de bouche que par requeste, tendantes à fin que ledict changement seroit encoires tenu en suspension pour quelques mois, et jusques à ce que les afaires de Sa Majesté seroint ung peu plus advanchez en ce quartier. Laquelle requeste ayantz visité, avons trouvé les raisons comprinses en iselle si urgentes, que par gens exprès l'avons envoyé à Vostre Altèze, pour y estre ordonné comme scelle trouveroit plus convenir, tenans cependant en suspension le susdict changement.

Et après avoir supersédé de l'exécution de notre dicte charge (comme dict est) environ l'espace de six sepmaines, avons receu la résolution de Vostre Altèze, par laquelle ledict changement fust modéré avecq la continuation de Franchoys *Ketelers*, vieu escoutette (auquel avons prins de la part de Sa Majesté le serment de bien et loyalement au nom d'icelle déservir ledict estat), mais que le changement à l'endroict des aultres du magistrat seroit de la part de Sadicte Majesté paraschevé, ce qu'at esté par nous effectué, suyvant le commandement de Vostre dicte Altèze.

Nous avons aussy, pour satisfaire à nostre dicte charge, (après avoir exécuté ce que dessus) constitué et renouvellé toutes les bonnes ordonnances, tant au fait de la religion que police respectivement.

Pareillement avons aussy renouvellé le magistrat et bonnes constitutions des polices au villaige de *Nederweert*, avecq grand contentement des inhabitans.

Mais comme Vostre Altèze nous commande de faire le semblable à *Wissem*, les inhabitans dudict lieu nous proposent plusieurs difficultez, allégans que en cas que nous mections à exécution la charge qu'il at pleu à Vostre Altèze nous donner, que indubitablement par les oppressions et violences de l'ennemy (pour résister auquel ilz ne sont aulcunnement souffisantz, veu que présentement se trennent que seize ou dix sept ménaiges audict lieu) ilz seront

trestost constrainctz d'abandonner ledict villaige, comme les aultres inhabitans d'icelluy ont desjà fait, qui se sont retirez à *Maseyck* et lieulx du pays de Juliers, par où aussy la contribution dudict villaige viendroit entièrement à cesser. Ce néantmoings, avons procédé à la dénomination de la nouvelle loy, et l'ordonnance est laissée entre les mains de moy Mons. *Dubois* pour icelle faire publier et sermenter, quand le temps sera ung peu plus propis ouqu'il plaira à Vostre Altèze aultrement ordonner.

En oultre avons prins aussy information (suyvant le commandement de Vostre Altèze) pour sçavoir ceulx qui sont de ceste jurisdiction au service de *Truxis* et du comte de *Nieunart*, et trouvons estre audicte service six personnes; les ungs, jousnes hommes qui sans le consentement de leurs parens sont enfuiz d'icy, et les aultres sont esté constrainctz de se retirer colle part à cause des grandes debtes, de sorte que nous n'avons trouvé aulcun bien à annoter, pour la raison susdicte.

Nous n'avons volu faillir d'advertir à Vostre Altèze que aulcuns de ceste jurisdiction se sont passé quelques années, transportez avocq leurs domiciles en Hollande et aultres lieulx de l'obéyssance de l'ennemy, ayantz icy laissé dos biens, lesquels n'avons annoté pour n'avoir tèl ordre.

Finalement il plaira à Vostre Altèze sçavoir le grand désordre estant par tout ce quartier au fait de la monoie, et que ung chascun rehaulche journèlement la valeur d'icelle contre les placcartz de Sa Majesté au grand préjudice d'icelle et de ses subjectz, afin qne Vostre Altèze soyo servie y pourveoir, comme icelle trouvera plus convenir.

A la reste comme allans, besoignans et attendans la résolution de Vostre Altèze, ensemble retournans, noz vacations montent, depuis le premier jour de décembre dernier jusques et comprins le 9e de ce présent mois de mars, qui sont cent jours, nous supplions très-humblement que Vostre Altèze soye servie de faire taxer nosdictes vacations et despens, ensemble les assigner sur le recepveur de ceste jurisdiction George van *Autwyck*. Qui sera la

fin. Pryant au Créateur, Monseigneur, donner à Vostre Altèze en santé longue et heureuse vie. De *Weert*, ce 8e de mars 1584.

De Vostre Altèze, Très-humbles et très-obéyssantz serviteurs,

Wilhelm Lindanus. A. Adama. J. B. Duboys.

Suscription : A Son Altèze.

Archives du royaume de Belgique, Papiers d'Etat et de l'Audience, Liasse 232.

N° 4.

De commissaris Duboys verzoekt den president van den geheimraad Pamelé te Brussel, om het appel der hoven van Weert en Nederweert, te Wessem gevestigd, wegens gerezen moeielijkheden voorloopig naar den raad van Gelderland over te voeren.

— 8 Mars 1584 —

Monsieur, je n'ay volu faillir d'advertir Vostre Seigneurie que nous avons envoyé le sommaire de nostre besoigné touchant ceste juridiction de *Weert* à Son Altèze, par lequel Vostre Seigneurie entendra la difficulté que ceulx de *Wissem* ont proposé, estans par nous requis pour faire le serment à Sa Majesté. Et comme ceulx de ceste ville et de *Nederweert* ayantz fait le serment de fidélité à Sa Majesté ont leur appel audict *Wissem*, il me semble que ce serat ungne chose assé préjudiciable au service de Dieu et de Sa dicte Majesté, si leurs causes fussent renvoyées par-devant les dicts de *Wissem*, qui (comme dict est) jusques au présent se sont excusés de faire le mesme serment. Laissant à part que ledict Wissem at tousjours esté fort infecté d'hérésie, et que pour le présent ne se treuvent audict lieu que seize ou dix-sept personnes pour choisir hors d'icelles ung magistrat, estant bien à présumer que les meilleures sont enfuiz. Et, que pis est, pour estre ung nid ordinaire des fributers, personne que peult avoir libre accès. Par quoy me semble (soubz très-humble correction) que s'il estoit

practicable, seroit bien et expédient de renvoyer d'ores en avant par manière de provision lesdicts appels au conseil de Geldre, auquel les afaires et différens seroint mieulx déterminés et la jurisdiction de sa Majesté augmentée. A quoy supplie bien humblement Vostre Seigneurie vouloir tenir la bonne main. Qui sera la fin. Pryant au Créateur, monsieur, donner à Vostre Seigneurie en santé longue et heureuse vie. De Weert, en ce 8e de mars 1584.

De Vostre Seigneurie Très-humble et très-obéyssant serviteur,

J. B. Duboys.

Suscription : A Monsieur Monsieur Pamele, chief président du conseil privé de Sa Majesté.

Archives du royaume de Belgique, Papiers d'Etat et de l'Audience, Liasse 232.

N° 5.

Mémoire des dépesches à faire pour l'effect de la résolution de Son Altèze sur les lettres tant communes que particulières de l'évesque de Rurmonde, le conseillier de Guelders Adama et le Sr Du Bois, gouverneur de Weerdt, prinse au conseil d'Estat le IIIe d'aparil XVe IIII XX IIII.

— 4 April 1584 —

Sera escript ausdicts évesque et Adama que Son Altèze a pour aggréables les bons offices que, tant par leur rapport commun que le recœul particulier sur le faict de la réformation en la religion et discipline ecclésiasticque, et que Son Altèze avoit donné ordre piéchà sur l'assignation et payement de leur salaires et vacations, ayant Son Altèze trouvé bien advisé de surceoir encoires la publication et serment du nouveau magistrat de *Wissem*, jusques à ce qu'il entendra dudict gouverneur que la matière y sera mieulx disposée, auquel aussi sera respondu ce que sert de responce sur les poinctz des annotations et monnoyes touchez par la mesme

lettre ; comme aussi sera escript à ceulx du conseil de Gueldres, affin de faire le chastoy de ce calviniste du villaige de *Meyl*, qui ledict évesque escript avoir empesché à son enfant le baptesme et aultres qui feroient telz scandalz, ayant Son Altèze esté esmerveillé que desjà le devoir n'y estoit faict.

Item, sera escript audict gouverneur de *Weert* semblablement que Son Altèze se trouvait satisfaict de leur besoigné, mesmes aussi de ce que la publication et serment de la nouvelle loy de *Wissem* seroient encoires dilaicz jusques à ce qu'il trouveroit la matière à ce mieulx disposée et de meilleur effect. Ayant aussi Son Altèze trouvé bien considérable, ce qu'il escript par ses lettres particulières, que, veu qu'il n'y a seur accès audict *Wissem* et que le magistrat n'a faict serment à Sa Majesté, les causes d'appel de *Weert* et de *Nederweert*, qui soloient resortir audict *Wissem*, soient renvoyées au conseil de Sa Majesté en Gueldres, et qu'il en consultera lesdicts du conseil pour en avoir leur advis. Et quant au surhaulcement des monnoyes, sera respondu qu'il s'aydo contre icelluy des placcartz et ordonnances de Sa Majesté.

Quant aux deux poinctz concernantz les annotations, sera requis Monsr *d'Assonleville* de la responce qu'il conviendra donner par la mesme lettre.

IIIe sera escript à ceulx du conseil de Sa Majesté en Gueldres, affin qu'ilz ayent au plustôt advertir Son Altèze de leur advis sur ce qu'il escript par ses lettres au président *Pamele* du renvoy ou translation des causes d'appel qui de *Weert* et *Nederweert* souloient ressortir par-devant le magistrat de *Wissem*, y adjonctant copie de la ladicte lettre. Et d'ung chemin seront advertiz de ce que ledict évesque de Rurmonde a donné à cognoistre dudict calviniste de *Meyl*, affin qu'ilz procèdent contre luy par chastoy exemplaire, sans dissimuler à telz scandales, donnant aussi ordre contre la connivence trop licencieuse.

Archives du royaume de Belgique, Papiers d'Etat et de l'Audience, Liasse 232.